

Humane illusie?

*De veranderingen in de Engelse armenwet en
het werkhuisstelsel, 1820-1930*

Laura Wiltvank

Studentnummer: 3500012

Cursus: Criminal Minds

Docent: dr. Willemijn Ruberg

17-1-2014

Woorden: 9.372

Inhoudsopgave

Inleiding	- 2 -
Hoofdstuk 1	- 5 -
Old Poor Law	- 5 -
Het werkhuis	- 7 -
New Poor Law.....	- 7 -
Hoofdstuk 2	- 9 -
Historici.....	- 9 -
Michel Foucault	- 10 -
Norbert Elias.....	- 12 -
Humane gedachte	- 14 -
Hoofdstuk 3	- 15 -
Publieke opinie	- 15 -
Anti-poor law movement	- 19 -
Hoofdstuk 4	- 21 -
Veranderingen.....	- 21 -
Kinderen	- 21 -
Onderwijs	- 22 -
Medische zorg	- 22 -
Gevolgen.....	- 23 -
Conclusie	- 25 -
Literatuurlijst	- 27 -

Inleiding

Het werkhuis kent een erg lange geschiedenis. Vanaf de eerste helft van de zeventiende eeuw werden deze huizen gebruikt om mensen die zichzelf niet konden ondersteunen onderdak en werk te bieden. Dit is terug vinden in onder andere een bron uit 1652, waarin *The Oxford Dictionary* voor het eerst het begrip 'werkhuis' gebruikt '*The said house to bee converted for a workhouse for the poore of this citty and also a house of correction for the vagrant and disorderly people within this citty.*' Toch bestonden werkhuisen al eerder. In 1631 rapporteerde de burgemeester van Abingdon dat 'wee haue erected wthn our borough a workehouse to sett poore people to worke.'¹

Het begin van dit systeem vindt zijn oorsprong in de 'Poor Law Act', uit wetten vanaf 1388, die armoede probeerden te bestrijden. De eerste wet kwam als gevolg van een groot arbeiders tekort na de grote pestepidemie, dit was een regelgeving die de bewegingsvrijheid van arbeiders en bedelaars beperkte. Uiteindelijk veranderde deze wet in steun aan de armen.² De negentiende eeuw zou verandering in het systeem brengen vanwege grote veranderingen in de samenleving. Eind 1830 voldeed de bestaande manier van werkhuisen op praktisch gebied niet langer. Daarom kwam er de 'New Poor Law' of de 'Poor Law Amendment Act' van 1834.³

De werkhuisen waren er voor mensen die niet op de arbeidsmarkt konden concurreren. De autoriteiten wilden deze huizen wel zo rendabel mogelijk houden door de bewoners te laten werken zonder hun loon te betalen. Toch leek het wel aantrekkelijk om in een werkhuis te verblijven, men kreeg hier namelijk medische zorg en kinderen genoten onderwijs.⁴ Dit was voor de arme mensen buiten de werkhuisen geen mogelijkheid. Het leven in een werkhuis was echter wel hard. Door de armen die zichzelf nog wel konden redden af te schrikken, zouden alleen de echt behoeftigen hulp ontvangen.⁵

Langzaam maar zeker werden werkhuisen meer een toevluchtsoord voor ouderen, minder validen en zieken, in plaats van een plaats waar arme mensen werkten. Werkhuisen zouden in de jaren 1920 veranderen in verpleegtehuizen of ziekenhuizen en toen in 1948 de Algemene Bijstandswet kwam, was het werkhuis (en tevens de 'New Poor Law') toch echt ten einde.⁶

Waarom veranderde de *Poor Law*? Wat zorgde voor een verandering in de behandeling van armen? Past de ontwikkeling van werkhuisen in een humane stroming? Wat waren de veranderingen in de

¹ P. Higginbotham, <http://www.workhouses.org.uk/intro/> (28 oktober 2013).

² Higginbotham, <http://www.workhouses.org.uk/poorlaws/oldpoorlaw.shtml> (30 oktober 2013).

³ M. Bloy, 'The Poor Law Amendment Act: 14 August 1834' (versie 23 september 2002) <http://www.victorianweb.org/history/poorlaw/plaatext.html> (30 oktober 2013).

⁴ Higginbotham, *Life in a Victorian Workhouse; From 1834 to 1930* (Stroud 2013) 39-45.

⁵ Higginbotham, <http://www.workhouses.org.uk/poorlaws/oldpoorlaw.shtml> (30 oktober 2013).

⁶ May, *The Victorian Workhouse* (Risborough 2005) 30.

praktijk? Wat betekenden deze veranderingen voor de arme mens? En wat betekenden werkhuizen voor kinderen?

De gedachte over straffen van Foucault en ook het civilisatieproces van Elias hebben in de kijk op straffen en moreel gedrag een grote invloed uitgeoefend. Foucault relateerde straffen aan macht. In zijn theorie over de 'dominante blik' meent Foucault dat het beeld van de ander altijd wordt beïnvloed door een machtsrelatie of machtsverhouding tussen twee personen. In zijn boek *Discipline and punish. The birth of the prison* stelt Foucault twijfels bij de manier van straffen (de moderne manier, dat houdt in; het afschaffen van lichamelijke straffen en de invoering van gevangenisstraffen) en vraagt zich af of deze, en daarmee de samenleving, wel echt verlicht zijn geworden.⁷ Het civilisatie proces van Elias wordt beschreven in zijn boek *Über den Prozess der Zivilisation* is een theorie die de verandering in gedrag van mensen in de Middeleeuwen, tot in de tijd van Elias zelf bekijkt. Hierin kon Elias een ontwikkeling ontdekken, de verandering in schaamtegrens en pijnlijke drempel. Het gaat hier om de manieren en houdingen van mensen ten opzichte van andere mensen en instanties. Hierdoor kan inzicht in de functionering van een specifieke samenleving gecreëerd worden. De schaamte-grens en pijnlijke drempel werd steeds lager, men moest zich steeds netter gedragen.^{8*} Hoe verhoudt deze theorie zich tot de ontwikkeling van werkhuizen? Uiteindelijk zal hier de vraag gesteld worden: waren de veranderingen in het werkhuissysteem en de armenwet uitgevoerd met een humane gedachte? In dit essay zal het begrip humanisme, en daarmee ook de humane gedachte, opgevat worden als een gedachte waarin de mens centraal staat.

Om al deze vragen, en de hoofdvraag te kunnen beantwoorden, zal er gekeken moeten worden naar onder andere de oude armenwet, de nieuwe armenwet en de reactie op deze veranderingen, dit zal vooral gebeuren door te kijken naar de anti-armenwet beweging, een beweging die ontstond na de hervormingen. Er zal ook naar de veranderingen binnen het systeem zelf gekeken worden, zoals toenemend onderwijs en de medische zorg. Hierdoor zal de humane gedachte achter werkhuizen getracht worden te achterhalen, dit vooral aan de hand van primaire bronnen als pamfletten. Tevens zal secundaire literatuur geraadpleegd worden.

Als we erachter kunnen komen waarom de armenwet veranderde, kan dit ons misschien iets zeggen over de veranderde houding van de samenleving. Hadden deze veranderingen misschien zelfs humane invloeden? Of was het simpelweg een manier om de armen nog verder van de samenleving te verwijderen?

⁷ M. Foucault, *Discipline and punish. The birth of the prison* (New York 1995 [1977]) part one Torture: hs 1 en 2.

⁸ E. Jephcott, *Norbert Elias, The Civilizing Process; The History of Manners* (New York 1978).

*Voor dit onderzoek is de vertaalde versie van E. Jephcott gebruikt.

Om de vraag of de veranderingen in het werkhuisstelsel werden uitgevoerd met een humane gedachte te kunnen beantwoorden, zal er ook gekeken worden naar eerder onderzoek op het gebied van de armenwet en werkhuisen. Het algemene beeld van de werkhuisen was niet positief, zo schreven tijdgenoten al over de slechte omstandigheden.⁹ Toch meent Felix Driver in zijn boek *Power and Pauperism: The Workhouse System, 1834-1884* dat er meer is dan alleen dit slechte beeld, er moet daarom naar het grote geheel van het werkhuisstelsel gekeken worden. In dit essay zal er ook gekeken worden naar het grotere geheel. Echter, er is wel een groot verschil, Driver richt zich op het werkhuisstelsel dat door de op efficiëntie gerichte hervormingen de stem van de arme irrelevant maakte¹⁰, terwijl er in dit essay op de humane gedachte achter het veranderende systeem geconcentreerd wordt.

In het eerste hoofdstuk zal de geschiedenis van de werkhuisen besproken worden, tevens komen de *Poor Law* en de introductie van de *New Poor Law* aan bod. In het tweede hoofdstuk zal eerder onderzoek door historici kort besproken worden om een basis te leggen, daarnaast zal getracht worden de ideeën van Foucault en Elias op de veranderde armenwet en werkhuisstelsels toe te passen, tevens zal hier gekeken worden naar de humane gedachte in de samenleving. In hoofdstuk drie zal (voor zover mogelijk) de publieke opinie onderzocht worden, dit grotendeels aan de hand van de *anti-poor law movement* en de reactie op deze beweging. In hoofdstuk vier zullen de veranderingen binnen het werkhuisstelsel onderzocht worden. Het gaat hier om welke verschillen er te vinden zijn na de veranderde wet. Dit heeft vooral betrekking op wie binnengelaten wordt, de zorg voor de kinderen, het onderwijs en de medische zorg. Hier wordt wederom gekeken naar de humane gedachte, heeft dit zijn uitwerking kunnen vinden in de armenwet en het werkhuis?

Dit onderzoek zal voornamelijk betrekking hebben op de periode 1830-1930 in Engeland. De focus van dit essay ligt desalniettemin op de verandering in de denkbeelden met betrekking tot het werkhuis, dit gebeurde vooral vlak voor en tijdens de introductie van de *New Poor Law*, in 1834. Voor het einde is 1930 gekozen, omdat het werkhuis tijdperk officieel eindigde op 1 april 1930, de 643 beschermbesturen in Engeland en Wales werden afgeschaft en hun verantwoordelijkheden doorgegeven aan de lokale overheden.¹¹

⁹ F. Driver, *Power and Pauperism: The Workhouse System, 1834-1884* (Cambridge 2004).

¹⁰ Driver, *Power and Pauperism*, 1-3.

¹¹ Higginbotham, <http://www.workhouses.org.uk/intro/> (30 oktober 2013).

Hoofdstuk 1

De geschiedenis van werkhuizen, de 'Old Poor Law' en de 'New Poor Law'.

*In general, historians have tended to draw a similar contrast between the cumbersome bureaucratic rituals of the Union workhouse and the scientific, apparently more 'progressive' regimes of other institutions like asylums or reformatories, many of which have more or less direct descendants in modern institutional forms.*¹²

Het werkhuis is vaak vergeleken met andere instituties, en zou zoals hierboven geschreven werd niet hetzelfde resultaat opgeleverd hebben. Deze conclusie werd niet alleen getrokken aan de hand van het vergelijken met bijvoorbeeld andere “*more 'progressive' regimes of other institutions*”, maar ook door de negatieve verhalen van tijdsgenoten. Als het werkhuis echter in een bredere context wordt geplaatst zal blijken dat dit systeem meer te bieden had in de armenzorg dan voorheen werd aangenomen, en wellicht helemaal niet gefaald heeft. Ondanks het verdwijnen van de instantie.¹³

In de periode waarin dit werkhuisstelsel gehandhaafd werd, van grofweg de zeventiende tot negentiende eeuw, was de nood onder de bevolking voor hulp en de wens van de instanties om alles onder controle te houden groot genoeg om de bestaande regels aan te passen. Want hoewel al vanaf 1388 hulp aan armen werd geboden, werd er pas in de zeventiende eeuw een institutie hiervoor opgericht: het werkhuis.¹⁴

In dit hoofdstuk zullen de oude armenwet, het werkhuis en de nieuwe armenwet besproken worden, om zo een beeld van de situatie te krijgen. Deze basis is nodig om de vraag te kunnen beantwoorden waarom er vraag was voor hervormingen.

Old Poor Law

Een arme arbeider was een verschijnsel dat de meer welgestelde Engelse burger voor normaal aannam. De armen moesten werken om in hun levensonderhoud te voorzien en de rijken werden geacht liefdadigheidsinstanties te financieren. De woorden ‘poor’ en ‘labourer’ werden dan ook als synoniemen van elkaar gebruikt. Toch was er ook de ‘poor labourer’ een arbeider die te arm was om in zijn eigen onderhoud te kunnen voorzien. Voor dit soort mensen waren er instanties en liefdadigheid, opgericht en bekostigd door de rijkere burgers.¹⁵

De armenzorg raakte hierdoor bijna iedereen in de samenleving. De armen kregen hulp, maar deze hulp werd verleend door mensen uit de samenleving. Mensen die ervoor zorgden dat de

¹² Driver, *Power and Pauperism*, 2.

¹³ Ibid., 2.

¹⁴ Higginbotham, <http://www.workhouses.org.uk/intro/> (1 december 2013).

¹⁵ D. Englander, *Poverty and Poor Law Reform in Nineteenth-Century Britain, 1834-1914: From Chadwick to Booth* (Abingdon 2013) 6.

verdeling goed verliep, mensen die de armen verzorgden, maar ook zorgden voor bewaking en verdeling van het geld of goederen. Volgens Green was de armenwet op het gehele land toepasbaar, het was dus nationaal, iets wat in de rest van Europa in niet denkbaar was. Ook was de financiële kant groter dan de rest van Europa, hoger dan bijvoorbeeld Nederland, België of Frankrijk.¹⁶ Toch bemoeide de overheid zich in de praktijk nauwelijks met de parochies die de armenwet en hulp toepasten.¹⁷ De uitvoering van de armenwet lag, in tegenstelling tot de nationale intentie, dus in handen van een lokale organisatie.

De oorsprong van deze parochiale armenzorg vindt zijn oorsprong in de vijftiende eeuw, toen deze zorg van de kloosters werd overgenomen. De hulp kon gefinancierd worden door verplichte belasting toegepast op parochiaal niveau. Pas in 1601 kwam de *'Acte for the Reliefe of the Poore'*, een wet die vaak wordt gezien als de fundering van de oude armenwet. In deze wet werd elke parochie verplicht om hulp te bieden aan de ouderen en kinderen, en de kinderen moesten zo opgevoed worden dat ze zich in de maatschappij zouden kunnen redden. Daarnaast moest er werk aangeboden worden aan degenen die nog in staat waren te werken, maar geen werk konden vinden in hun eigen arbeid. In deze wet was de parochie de verantwoordelijke administratieve eenheid, die dus werk moest aanbieden aan de armen, en elke arme die dat weigerde zou naar het Huis van Correctie of de gevangenis gestuurd worden. De oude armenwet zorgde er tevens voor dat *"(...) children were born, clothed, educated and apprenticed at the parish expense; the sick, mentally ill and infirm were cared for inside and outside the workhouse, however badly; adults were provided with food and shelter, and when they died a pauper they were often buried by the parish. From cradle to grave, as pauper or ratepayer, the poor law therefore touched the lives of almost everyone in the country."*¹⁸ De parochie werd geacht voor de invalide armen te zorgen, indien de eigen familie hiertoe niet in staat was. Onder deze zorg verstond men onder andere onderdak in plaats van het werkhuis. Om dit alles te kunnen bekostigen moest er maandelijks geld geïnd worden, deze *poor rate* werd door een toegewezen persoon geïnd. Deze baan was echter zeer onpopulair, de bevolking wilde niet altijd de *poor rate* betalen.¹⁹

In 1662 kwam *'The Settlement Act'*, een wet die de parochies meer zou gaan beschermen. Door deze wet was het mogelijk nieuwkomers te weigeren als het waarschijnlijk was dat zij armenzorg nodig zouden hebben. In de eeuw die volgde werden er nog enkele wetten aangenomen (een wet in 1691, de *Act For supplying some Defects in the Laws for the Relief of the Poor* in 1697 en *An Act to prevent the Removal of Poor Persons until they shall actually become chargeable* in 1795),

¹⁶ D.R. Green, *Pauper Capital: London and the Poor Law, 1790-1870* (Ashgate 2010) 3-4.

¹⁷ D.R. Green, *Pauper Capital*, 1-2.

¹⁸ Ibid. 2.

¹⁹ Higginbotham, <http://www.workhouses.org.uk/poorlaws/oldpoorlaw.shtml> (15 december 2013).

die de specificatie van huisvesting definieerde. Toch bleef deze wetgeving verwarrend, voor de armen en voor de parochies. Tussen 1732 en 1744 veranderde de wetgeving voor onwettige kinderen. Vanaf dat moment moest de vader bekend zijn en ook de verantwoordelijkheid voor het kind nemen, dit kwam echter in de praktijk nauwelijks voor.²⁰

Het werkhuis

Hoewel al in 1601 de oude armenwet werd ingevoerd, was dat niet het begin van het werkhuis. Wel houden deze twee ontwikkelingen verband met elkaar. Door de ontwikkelingen binnen de oude armenwet en meer vraag om hulp van de armen, kwam er de oplossing om deze mensen toch aan het werk te zetten, namelijk door middel van het werkhuis. In de rest van de zeventiende eeuw zou het werkhuis dan ook een welbekend begrip worden.²¹

Wanneer een arme, na het doorlopen van de gebruikelijke procedure, in aanmerking kwam om in het werkhuis te leven en te werken, werd deze gewassen, kreeg het werkhuis-uniform en een medische controle. Dit werd gedaan om ervoor te zorgen dat er geen besmettelijke ziektes het werkhuis binnen konden komen. Deze procedure was volgens Higginbotham voor de arme een hele gebeurtenis, *“for many this could be a novel experience with the resulting change in the colour of their skin making them barely recognizable!”*²²

Het werkhuis was een gebouw opgedeeld in meerdere ruimtes, waarin gescheiden van elkaar werd geleefd. De onderscheiding werd gemaakt tussen mannen, vrouwen, meisjes en jongens onder de zestien en kinderen jonger dan zeven. Vanaf het moment dat het gezin het werkhuis betrad werden ze van elkaar gescheiden.²³ Soms werd er een regeling getroffen dat moeders hun kinderen mochten zien, en als de ouders uit het werkhuis vertrokken moesten de kinderen meegenomen worden. Deze regeling bestond omdat de organisatie anders vreesde dat de kinderen achtergelaten zouden worden.²⁴

In het werkhuis diende men te werken voor het onderdak, voedsel en medische zorg. De kinderen kregen onderwijs en werden opgevoed om in de samenleving te kunnen functioneren. Het werkhuis was er niet om de last te verlichten, het was enkel een manier om niet op straat te verhongeren.

New Poor Law

Waarom veranderde de Armenwet uiteindelijk in 1834? Was het volk niet tevreden? Voldeed het

²⁰ Higginbotham, <http://www.workhouses.org.uk/poorlaws/oldpoorlaw.shtml> (1 december 2013).

²¹ Higginbotham, *Life in a Victorian Workhouse*, 13-14.

²² Ibid. 17-18.

²³ Ibid. 18.

²⁴ Ibid. 18-19.

systeem niet langer aan de verwachting? Of kon het bestaande systeem de toestroom niet meer aan? Hoe zat het met de economie? Was deze de reden voor een grotere toestroom en verlangen naar een meer adequate doorstroom? Hoeveel invloed of interesse had het volk voor een humane behandeling? Dit zijn allemaal vragen die gesteld kunnen worden naar aanleiding van de veranderde wet in 1834.

De voornaamste reden voor de verandering was volgens Edsall financieel. Al zo'n dertig tot veertig jaar stegen de kosten, maar de resultaten, het verminderen van armoede en het verbeteren van de sociale vrede, bleven uit.²⁵ Dit tot grote onvrede van de betalende burger. Daarnaast was het administratief ook niet meer haalbaar het oude systeem aan te houden, *"The Old Poor Law can be broadly characterised as being parish-centred, haphazardly implemented, locally enforced, and with some of its most significant developments (e.g. the operation of workhouses) being completely voluntary. The New Poor Law, based on the new administrative unit of the Poor Law Union, aimed to introduce a rigorously implemented, centrally enforced, standard system that was to be imposed on all and which centred on the workhouse."*²⁶ De oude armenwet was sporadisch, vrijwillig en lokaal uitgevoerd, terwijl de nieuwe armenwet ervoor moest zorgen dat alles in betere banen werd geleid. Er waren teveel lokale parochies ontstaan om de orde van de wet te handhaven. Doordat de 15.500 parochies en/of dorpen werden teruggebracht tot 600 instanties werd het mogelijk de armenwet in betere banen te leiden. Het in theorie nationale systeem werd nu in de praktijk ook nationaal, met een overheersend controlerend bestuur van drie personen. In de nieuwe wet werden de inwoners van de werkhuizen gelokaliseerd in industriële gebieden, dit vanwege vraag naar werk, maar ook omdat vele lokale werkhuizen waren opgeheven. De nieuwe wet zorgde er ook voor dat de betalende burger werd beschermd, doordat de kosten (en daarmee ook de *poor rate* belasting) werden gecontroleerd en in toom werden gehouden met het oog op de economie.²⁷

Er was vooral vanuit de overheid dus vraag naar hervormingen, de reden voor de veranderde armenwet. Maar wat betekende deze verandering voor de samenleving? Waren deze veranderingen in de armenwet, en daarmee het werkhuissysteem, uitgevoerd met een humane gedachte? De werkhuizen verschaften werk voor de armen, kostten de burgers geld door middel van belasting, maar brachten geld op voor de instantie zelf. Hoe werd dit in de samenleving ontvangen? Het ontstaan van de anti-armenwet beweging geeft in ieder geval al aan dat niet iedereen tevreden was over de veranderingen. Heeft dit te maken met de humane gedachte die in deze periode een steeds belangrijkere rol ging spelen?

²⁵ N.C. Edsall, *The Anti-Poor Law Movement, 1834-44* (Manchester 1971) 1.

²⁶ Higginbotham, <http://www.workhouses.org.uk/poorlaws/> (8 december 2013).

²⁷ Englander, *Poverty and Poor Law Reform in Nineteenth-Century Britain, 1834-1914*, 14-17.

Hoofdstuk 2

Historici, Foucault, Elias en de humane gedachte.

Maar waarom veranderde de armenwet? Wat zorgde voor een verandering in behandeling van armen? Is de verdere ontwikkeling van werkhuizen in te passen in een humane stroming? Historici hebben al eerder gediscussieerd over het werkhuis. Er zijn dan ook vele meningen te vinden over het nut en de ontwikkeling hiervan.

Twee belangrijke namen uit de twintigste eeuw, Michel Foucault (1926-1984) en Norbert Elias (1897-1990), bieden ons een kans om het werkhuisstelsel op een andere manier te bekijken. Hun gedachte over straffen en discipline (Foucault) en het civilisatieproces (Elias) hebben in de kijk op straffen en moreel gedrag een grote invloed uitgeoefend, maar hoe verhoudt dit zich eigenlijk tot de werkhuisen? Want hoe kunnen de ideeën van deze mannen op het werkhuisstelsel en de armenwet worden toegepast?

Historici

Om de vraag of er een humane gedachte achter de hervormingen te vinden is te kunnen beantwoorden zal er ook gekeken worden naar eerder onderzoek op dit gebied. Het algemene beeld van de werkhuisen was en is ook nu nog vaak niet positief, zo schreven tijdgenoten al over de slechte omstandigheden.²⁸ Ook het verhaal van *Oliver Twist* van Charles Dickens speelt in op de negatieve opvatting van het werkhuis. Dickens zelf had in zijn leven ook meerdere jaren in een werkhuis doorgebracht. Was het trieste decor van *Oliver Twist* een reflectie van zijn eigen ervaringen, of slechts een speling van de verbeelding? Dit zijn interessante vragen, maar kunnen helaas in dit bestek niet behandeld worden. Desalniettemin heeft ook dit verhaal zijn bijdrage geleverd aan het negatieve beeld van het werkhuis.²⁹

Toch meent Felix Driver in zijn boek *Power and Pauperism: The Workhouse System, 1834-1884* dat er meer is dan alleen dit negatieve beeld, er moet daarom naar het grote geheel gekeken worden om tot een gegronde conclusie te kunnen komen van de functie van het werkhuis. Wel geeft Driver toe dat het werkhuis niet ontworpen leek te zijn voor de armen, maar voor het management. Driver ontkent dan ook niet dat er fouten in het systeem zaten, maar toch werd de arme geholpen, werden de kinderen opgevoed en voorbereid op het leven in de samenleving. De harde omstandigheden halen de intentie van het werkhuisstelsel niet weg.³⁰ En ook Peter Higginbotham ziet in zijn boek *Life in the Victorian Workhouse* de positieve kanten van het werkhuis, namelijk onderdak, medische zorg en eten. Hij meent echter, net als Driver, niet dat leven in het werkhuis

²⁸ Driver, *Power and Pauperism*, 1-2.

²⁹ R. Richardson, *Dickens and the workhouse: Oliver Twist and the London Poor* (New York 2012) 12.

³⁰ Driver, *Power and Pauperism*, 2-3.

gemakkelijk was. Maar daarom was een persoon ook niet in het werkhuis. Het werkhuis was een laatste redmiddel en daar moest men zich aan regels houden. Toch was het niet allemaal slecht, sommige werkhuisen hadden ook bibliotheken en soms werden er zelfs uitjes georganiseerd.³¹

Mary MacKinnon bekijkt de functie van het werkhuis geheel vanuit economisch oogpunt in haar artikel *Poor Law Policy, Unemployment, and Pauperism*.³² Zij ondervindt hierin in tegenstelling tot Driver en Higginbotham juist een negatief effect van het werkhuis. In haar artikel onderzoekt zij de hoogte van armoede die nodig is voor hulp en hoeveel mensen hiervoor in aanmerking kwamen of dienden te komen, met name na de invoering van de nieuwe armenwet. Toch meent zij dat iemand wel heel erg arm moest zijn en geen andere mogelijkheden moest hebben om het werkhuis te betreden, want *“It is difficult to believe that people entered the house because they felt, or were judged to be, relatively poor. The dislike, fear, and stigma of the workhouse was far greater than of outrelief.”*³³ *Indoor relief* en *outdoor relief* werd ook aan verschillende mensen gegeven. *Outdoor relief* was er voor de *deserving poor*, maar *indoor relief*, het werkhuis, was er voor de *undeserving poor*.³⁴ De *deserving poor* waren mensen die niets aan hun situatie konden doen, oude weduwen en invaliden vielen hieronder. *Undeserving poor* waren mensen die hun wel wat aan hun situatie konden doen, in de ogen van de overheid. Dat waren vaak mensen die geen werk konden vinden, maar gezond genoeg waren om wel te werken. Het woord *undeserving* geeft al aan dat het werkhuis er niet op gericht was om verlichting te bieden, het werkhuis was enkel een plek waar de arme heen kon om niet op straat te sterven.

Wat kunnen de opvattingen van Foucault en Elias toevoegen op dit gebied? Geeft het nieuwe inzichten of wordt het positieve of negatieve beeld van het werkhuis bevestigd?

Michel Foucault

Foucault relateerde straffen aan macht. Met zijn theorie over de ‘dominante blik’ meent hij dat de dominante machten bepalen hoe de wereld in elkaar zit.³⁵ In zijn boek *Discipline and punish. The birth of the prison* stelt Foucault twijfels bij de manier van straffen en vraagt zich af of deze (en daarmee de samenleving) wel echt humaan zijn geworden.³⁶ Want hoewel de lichamelijke straffen (of marteling) werden verminderd, er werd meer focus gelegd op het geestelijke. De crimineel moest heropgevoed worden.³⁷ Zou deze gedachte ook bij het werkhuis van toepassing zijn geweest? De

³¹ Higginbotham, Higginbotham, *Life in a Victorian Workhouse*, 1-27.

³² M. MacKinnon, ‘Poor Law Policy, Unemployment, and Pauperism’, *explorations in economic history* 23 (1986), 299-336.

³³ MacKinnon, ‘Poor Law Policy, Unemployment, and Pauperism’, 302-309.

³⁴ Ibid. 310.

³⁵ M. Foucault, *Discipline and punish. The birth of the prison* (New York 1995 [1977]) ??

³⁶ Foucault, *Discipline and punish*, deel één Torture: hs 1 en 2

³⁷ Ibid. 19.

arme heropvoeden zodat het niet in herhaling zou vallen? Want zo blijkt uit bronnen dat vele armen keer op keer het werkhuis binnenkwamen en verlieten, alsof ze alleen kwamen wanneer het hen uitkwam.³⁸

Toch waren werkhuisen instituten met macht. De bevolking werd verplicht geld af te staan om het huis draaiende te houden en de armen hulp te bieden. Echter, voor dit geld moest er wel een tegenprestatie geleverd worden (uitgezonderd *outdoor relief*, dat vaak aan oude weduwen werd uitgedeeld). Deze tegenprestatie was arbeid. Dit kon in het werkhuis zelf plaatsvinden, maar ook in de industriële sector.³⁹ Hierdoor behield de instantie macht over de arme.

Foucault begint zijn boek met deel één *Torture*, in het eerste hoofdstuk wordt een beschrijving gegeven van een lichamelijk straffen in het midden van de achttiende eeuw. Echter aan het begin van de negentiende eeuw veranderen volgens Foucault de straffen.⁴⁰ Waarom? Dat is de vraag die gesteld kan worden bij deze waarneming. *“It was a new age for penal justice”* meent Foucault. De wetten veranderden, hervormingen werden doorgevoerd.⁴¹ Maar waarom was er verandering, en waarom juist op dat moment? En wat betekende dat voor de werkhuisen? Volgens Foucault is de verandering in straffen toe te wijzen aan de veranderende gedachte van de samenleving, dit is ook toe te passen op het werkhuis en de armenwet. De humane gedachte begon grond te winnen binnen het debat over de behandeling van criminelen.⁴² Zo vond deze gedachte ook zijn weg naar de behandeling van armen in de samenleving. Er diende een nieuwe manier van behandeling voor de armen gecreëerd te worden.

Daarnaast legt Foucault ook erg de nadruk op disciplineren. De disciplineren die Foucault waarneemt in de achttiende en negentiende eeuw, is nauw verbonden met zijn idee over macht en straf. De gevangenis was namelijk de plek om mensen te disciplineren, vanwege de constante toezicht. Voorheen was het worden gevolgd en beschreven een voorrecht die slechts een belangrijke enkeling ontving, met de komst van de disciplinerende methodes verdween dit voorrecht. Het werd een manier voor controle en een methode voor dominantie. Een document voor mogelijk gebruik.⁴³ Hij ondervindt vier kenmerken voor disciplineren: 1) cellulair; 2) organisch; 3) genetisch; en 4) combinatorische individualiteit. Hierdoor kon elk mens individueel behandeld worden, elk mens werd een individuele zaak. Deze individualiteit is volgens Foucault *“the fictitious atom of an ‘ideological’ representation of society; but he is also a reality fabricated by this specific technology of*

³⁸ Higginbotham, Higginbotham, *Life in a Victorian Workhouse*, ??

³⁹ Engländer, *Poverty and Poor Law Reform in Nineteenth-Century Britain, 1834-1914*, 5.

⁴⁰ Ibid. 3-7.

⁴¹ Ibid. 7.

⁴² Foucault, *Discipline and punish*, 19.

⁴³ Ibid. 191.

power that I have called discipline."⁴⁴ Zonder discipline zou de samenleving niet het ideaal beeld kunnen vormen waar naar gestreefd werd. Disciplineren is dus een noodzakelijk gegeven voor een goed functionerende samenleving. Hiervoor was constante observatie nodig en de zekerheid dat het individu zich de disciplineren eigen maakte.⁴⁵ Het perfecte model hiervoor vindt Foucault het Panopticon.⁴⁶

Deze disciplineren kon ook toegepast worden in werkhuizen. Naast de gevangenis waar Foucault over spreekt, was ook het werkhuis een geschikte plek om disciplineren uit te voeren, dit door middel van heropvoeding. Ook hier was er constantie observatie mogelijk en ook de implementatie van discipline kon verwezenlijkt worden. Bij de kinderen werd dit vooral in het klaslokaal gedaan. Ouderen/volwassenen konden door middel van arbeid heropgevoed en gedisciplineerd worden.

Het is opmerkelijk dat de ideeën van Foucault toe te passen zijn in het humane denkbeeld over de armenwet en het werkhuis, omdat Foucault zelf kritisch was over de ontwikkeling van humanisering. Zo meent hij dat met name Engeland lang vasthield aan de lijfstraffen en publieke executies.⁴⁷ Waarom kunnen zijn ideeën dan toch toegepast worden. Dit lijkt mogelijk door het feit dat, ondanks dat Foucault er zelf kritisch tegenover stond, zijn ideeën toch toe te passen zijn op de veranderingen die in de armenwet en het werkhuis worden waargenomen. Want hoewel de overheid misschien niet humaner werd in haar denken, was er wel degelijk een verandering gaande binnen de samenleving. Deze verandering kan zijn gedaan vanwege praktische redenen (de overheid), dus zonder humane gedachte, maar uiteindelijk leek het resultaat, en met name van het werkhuis die in een verpleeg- en ziekenhuis veranderde, toch humane trekken te vertonen. En ook op de reactie van de samenleving, in de vorm van de anti-armenwet beweging kunnen de ideeën van Foucault worden toegepast. Hierop zal in hoofdstuk drie verder worden ingegaan.

Norbert Elias

Net zoals Foucault zag Elias dat de verandering in straffen en behandeling van mensen zijn oorsprong vond in een veranderende gedachte in de samenleving. Elias richt zich in tegenstelling tot Foucault op het gedrag van de samenleving, niet zozeer op de machtsverhouding. Wel lijkt de discipline van Foucault ook hier enigszins door te werken. De civilisatietheorie bekijkt de verandering in gedrag van mensen vanaf de Middeleeuwen, tot in de twintigste eeuw. De hierin ontdekte verandering in schaamte-grens en pijnlijke drempel speelde een belangrijke rol. Het gaat hier om de manieren en houdingen van mensen ten opzichte van andere mensen en instanties. Hierdoor kan inzicht in het

⁴⁴ Ibid. 192-194.

⁴⁵ Foucault, *Discipline and punish*, 201-204

⁴⁶ Green, *Pauper Capital*, 11.

⁴⁷ Foucault, *Discipline and punish*, 14.

functioneren van een samenleving gecreëerd worden, in dit geval heeft het betrekking gehad op het werkhuis. De schaamte-grens en pijnlijke drempel zijn hierin essentieel.⁴⁸ Dit gevoel van schaamte heeft ook zijn doorwerking gehad in het werkhuis. Want het werkhuis betreden zorgde voor schaamte, men kon niet voor zichzelf zorgen en moest daarom de zorg uit handen geven. Toch hadden veel mensen geen keus. Oudere mensen die niet genoeg verdiend hadden om hun oude dag te slijten kwamen vaak in het werkhuis terecht, maar ook jongeren (vaak jonge mannen die geen werk konden vinden). Het werkhuis werd erg onaantrekkelijk gemaakt om een logische reden. Op deze manier zou men alleen het werkhuis betreden als het echt niet anders kon. In de loop van de negentiende eeuw veranderde deze aanpak echter. De nieuwe armenwet bracht onder andere veranderingen met zich mee op het gebied van locatie en betreding, maar rond de eeuwwisseling werd het werkhuis steeds vaker een huis voor ouderen, minder validen en zieken. De functie van werkhuis verdween dan ook uiteindelijk. Wat voor rol speelde het civilisatieproces hierin?

Het civilisatieproces dat Elias waarnam vanaf de middeleeuwen heeft zonder twijfel een rol gespeeld in de verandering van de armenwet en het werkhuisstelsel. Dit kon gebeuren omdat de mens zich vanaf de middeleeuwen ontwikkelde en minder gewelddadig werd. Hierdoor ontstond er een stabielere en meer gecontroleerd (zichzelf onder controle houden) persoon. Kort gezegd was de mens, en daarmee ook de samenleving, beschaafder geworden.⁴⁹ Dit is dan ook terug te zien in de verandering op het gebied van hulp aan de armen. De hulpbehoevende werd niet aan zijn of haar lot overgelaten, maar kreeg hulp in de vorm van *outdoor relief* en *indoor relief*. De uiteindelijke veranderingen in het stelsel en de armenwet lijkt vooral te maken te hebben met administratieve moeilijkheden en te hoge kosten. Er werd strenger gekeken naar wie het echt verdiende (*outdoor relief*) en wie nog kon werken voor hulp (*indoor relief*). Maar vanuit de samenleving leek er toch een humanistischere gedachte te ontstaan wat betreft de behandeling van armen.

Deze humanistische gedachte uitte zich in de vorm van het beschavingsoffensief. Het beschavingsoffensief werd door de burgerij aan de armen opgelegd, waarin men opgevoed werd tot nuttige en gezagsgetrouwe staatsburgers. Onderwijs was hierin een belangrijk middel.⁵⁰ Dit offensief drong ook door in de werkhuisen, in feite konden deze huizen gezien worden als heropvoedingshuizen, een plek waar de arme zo werd opgevoed dat hij in de samenleving kon functioneren. Dit werd vooral verwezenlijkt in de klaslokalen. De discipline waarover Foucault spreekt, lijkt ook hier in een soortgelijke vorm naar voren te komen, want in het beschavingsoffensief was het van belang dat de arme zich netjes gedroeg. Om dit te kunnen bereiken was er een discipline van herhaling nodig.

⁴⁸ E. Jephcott, *Norbert Elias, The Civilizing Process; The History of Manners* (New York 1978).

⁴⁹ Jephcott, *Norbert Elias, The Civilizing Process*, xi.

⁵⁰ M. Duijvendak en P. Kooij, *Sociale geschiedenis; theorie en thema's* (Assen 1992) 121.

Humane gedachte

De humane gedachte leek nauwelijks te bestaan in de geest van de overheid. Hier werd enkel gedacht aan praktisch nut. De kosten waren te hoog geworden en het systeem te onoverzichtelijk. Naar het lot van de armen werd nauwelijks gekeken tijdens de invoering van de hervormingen.

Toch was er in de samenleving een andere 'stroming' te vinden, waar de armen meer aandacht kregen. Deze stroming vindt vooral kracht in de anti-armenwet beweging welke in hoofdstuk drie besproken zal worden.

De humane gedachte heeft een lange geschiedenis, en hoewel de term humanisme pas in de negentiende eeuw werd bedacht werd al in de oudheid met humane gedachtes gespeeld. De humane gedachte waarover geschreven wordt in dit essay is later ontstaan, namelijk in de vijftiende eeuwse renaissance.⁵¹ Echter, zoals Tony Davies in zijn boek *Humanism* en Hanan Yoran in zijn boek *Between Utopia and Dystopia: Erasmus, Thomas More, and the Humanist Republic of Letters* al schrijven is het humanisme een moeilijk begrip, want *"Today is agreed that humanism was not a coherent body of knowledge or a set of shared views. Ultimately, humanist thought cannot be defined in terms of its contents."*⁵² In dit essay wordt het begrip humanisme, en daarmee ook de humane gedachte, opgevat als een gedachte waarin de mens centraal staat. Hieronder valt het omgaan met mensen, en de behandeling van mensen. Dit diende op een humane manier te gebeuren, waarin men respectvol en gewetensvol met elkaar omgaat. Voor deze beschrijving is gekozen omdat in de negentiende eeuw een goede behandeling van de medemens belangrijker werd. Compassie is hierin het kernwoord, heb uw naaste lief zoals uzelf. Dat deze ideeën steeds meer aanhangers kreeg is vooral te zien in de reactie op de hervormingen.

⁵¹ T. Davies, *Renaissance* (New York 2008) 3.

⁵² H. Yoran, *Between Utopia and Dystopia: Erasmus, Thomas More, and the Humanist Republic of Letters* (Plymouth 2010) 3.

Hoofdstuk 3

De publieke opinie en de anti-poor law movement.

De armenwet werd veranderd omdat het noodzakelijk was, de oude armenwet en het werkhuisstelsel konden de toestroom niet langer aan. Er is echter nog een andere reden voor de hervormingen, namelijk de nieuwe individualistische politieke economie, maatschappelijke ontzetting door de demografische en industriële revolutie en oorlog.⁵³ De overheid had op deze veranderingen in de samenleving gereageerd door meer armenhulp te bieden, maar om die hulp te kunnen bieden moest er wel het een en ander veranderen binnen de bestaande wet. Daarnaast hielden zij in het achterhoofd de gedachte dat *“Everyone but an idiot knows that the lower classes must be kept poor or they will never be industrious.”*⁵⁴ Armenzorg moest blijven bestaan om de armen tevreden te houden, maar ze moesten arm blijven, zodat er genoeg arbeiders waren om in de industriële sector te werken. Mensen in het werkhuis moesten het werk doen dat hen werd opgedragen. Het waren hierdoor gedwongen arbeiders zonder keus of uitzicht op iets beters. De invoering van de nieuwe armenwet had dus vooral voor de overheid een positieve uitwerking.

Toch was niet iedereen tevreden over de veranderde manier van armenzorg, dit uitte zich vooral in de anti-armenwet beweging. Deze beweging ontstond na de invoering van de nieuwe armenwet en had commentaar op de hervormingen. De beweging kon ontstaan door commentaar vanuit het volk en de vorming van een publieke opinie tegen de wet en de uitvoering ervan, dit had ook zo zijn gevolgen voor het werkhuis. Ook in de media zelf kwamen er reacties, want volgens Higginbotham heeft zelfs *The Times* commentaar; *“The 1834 Act received much criticism, including from The Times which on 30th April 1834 (prior to its enactment) claimed that bill would “disgrace the statute-book.”*⁵⁵

En wat voor invloed had de humane stroming, en de verandering in de samenleving die door Elias en Foucault werd geconstateerd? Hebben deze veranderingen bijgedragen aan de vorming van de publieke opinie en/of de anti-armenwet beweging?

Publieke opinie

In de samenleving zelf heerste een opinie over de armenzorg. Dat dit onderwerp zo’n groot draagvlak had, komt vooral door het feit dat de gehele samenleving er mee in aanraking kwam. *“There is no country in the world where so many provisions are established for them, so many hospitals to receive them when they are sick or lame, founded and maintained by voluntary charities; so many*

⁵³ Englander, *Poverty and Poor Law Reform in Nineteenth-Century Britain, 1834-1914*, 6.

⁵⁴ Ibid. 3,5-6.

⁵⁵ Higginbotham <http://www.workhouses.org.uk/poorlaws/newpoorlaw.shtml#Settlement> (21 december 2013).

*almshouses for the aged of both sexes, together with a solemn general law made by the rich to subject their estates to a heavy tax for the support of the poor.*⁵⁶ Wellicht was de meer bedeelde bevolking het zat om hun geld af te staan aan armenzorg terwijl het in de werkhuisen niet goed werd besteed, of was het bedrag te hoog geworden? Er was dan ook commentaar in media te vinden. Dit commentaar is onder andere terug te vinden in een rijm uit 1720 (met nog een aanvullend pamflet) en een rijm uit 1834. Uit eerder onderzoek naar deze bronnen is gebleken dat hier een humane gedachte in schuilt. Dit wordt in de onderstaande bronnenanalyse duidelijk.⁵⁷

Over eenzelfde gebeurtenis zijn twee verschillende bronnen te vinden. De eerste is een rijm met illustratie, de tweede is een pamflet die de gebeurtenis als uitgangspunt neemt voor een groter debat. *The Workhouse Cruelty* is een rijm met een stripachtige illustratie. De strip dient als illustratie van het verhaal, waarschijnlijk voor de analfabetische bevolking. De introductie vertelt over Mary Whistle, die in het werkhuis stierf: *“Being a full and true account of one Mrs. Mary Whistle, a poor woman, who had formerly been a good house-keeper in the parish of St. Giles's in the Fields showing how because she disobliged the governor, M--th and the matron, his sister Mrs Underhood, she was put into the dark hold, a place like the condemn'd Hold of Newgate, and there (tho' ill) upon till eaten up with Lice and perish'd with hunger, how at the end of eleven weeks she died there in a miserable condition.”*⁵⁸ De inhoud van de tekst vertelt aan de lezer het armzalige verloop van Mary's leven, en hij zij eindigde in het werkhuis. Mary had haar werk verloren en zij zag het werkhuis als haar laatste redmiddel. Over het werkhuis werd echter niet positief gedacht: *“Hard was her fare the Keeper was severe / poor soul which made her to shed many a tear / to work indeed she did not understand / yet work or starve, was what they did command.”*⁵⁹ De arme kon in het werkhuis werken of verhongeren. Het was geen plek waar iemand graag heenging. In het werkhuis werd er verwacht dat Mary voor haar verblijf ging werken, maar zij was niet geschikt voor het werk dat zij moest verrichten. Daarnaast was Mary ook ziek, en was zij helemaal niet in staat om te werken. Daar werd echter niet naar gekeken, Mary kon haar werk niet verrichten, dus werd zij bestraft. Ze belandde in de kerkers, aan haar lot overgelaten: *“There for eleven weeks poor soul she lay. / Half starve'd, eat up, with vermin, (as they say) / holes in her legs her arms her hips and thighs / the vermin eat and in her head likewise.”*⁶⁰ Uiteindelijk zou Mary in de kerkers sterven, zonder een misdaad te hebben gepleegd. Haar enige fout was geweest arm en ziek te zijn. Ondanks het trieste einde van Mary probeert de auteur het positief in te zien: *“Alone she died all-in this wretched case, / but soon we hope that justice will take place / for by some magistrate it will be try'd. / Which the coroner and jury must*

⁵⁶ Green, *Pauper Capital*, 1.

⁵⁷ J.L. Wiltvank, *Werken of sterven*, 3 november 2013.

⁵⁸ Anoniem, *The workhouse cruelty* (Londen 1720) 1.

⁵⁹ Anoniem, *The workhouse cruelty*, 1.

⁶⁰ *Ibid.* 1.

deside.⁶¹ En hier word took de hoofdsgedachte van de rijm helder. De auteur uit de hoop dat er iets aan de bestaande gang van zaken gedaan zal worden. Hij roept op tot hervormingen binnen het werkhuis. Hij richt zich hier niet alleen tot het grote publiek, de auteur vraagt ook duidelijk de aandacht van de wetgeving (jury, magistrates). Ook de rijken ontkomen niet, zij worden gevraagd te geven. Alleen met deze hervormingen en liefdadigheid zou het systeem verbeterd kunnen worden. De auteur roept hiermee op tot compassie voor de medemens. Het mag niet acceptabel zijn dat de arme in het werkhuis zo slecht wordt behandeld.

In *The workhouse cruelty, workhouses turn'd goals, and goalers executioners* wordt ook de gebeurtenis rond Mary Whistle besproken, maar de auteur plaatst het in het grotere geheel. Dit gruwelijke voorbeeld neemt hij om ook om hervormingen te vragen aan de overheid. Mary's dood is één van de voorbeelden die laten zien dat er op deze manier veel mensen de dood vonden in het werkhuis. Niet alleen vraagt hij om algemene hervormingen, dat de autoriteiten de werkhuisen humaner maakt, zodat de arme niet als een beest zou sterven. Hij vraagt ook om bestraffing van het huidige beleid van het besproken werkhuis. Hier komt ook de humane gedachte naar boven. De directeur behandelt zijn inwoners inhumain en zou daarvoor gestraft moeten worden.⁶²

De rijm *Workhouse wooing* is ruim een eeuw later geschreven, maar er wordt wederom om hervormingen gevraagd. Dit is opmerkelijk omdat in 1835 de nieuwe armenwet net was ingevoerd. Waarom is er dan weer een reden om om hervormingen te vragen? Ditmaal is het commentaar vooral op de nieuwe armenwet en de morele toestand van de werkhuisen gericht; "*Oh, yes, here's your parish authorities for you, with the New Poor Law Bill, and its bastardly clause. Tom was working the workhouse on a new system, called the self-supporting*".⁶³ De hoofdpersoon in de bron 'Tommy Dip', was een man van de kerkenraad. Toen hij echter betrapt was met een vrouw van lichte zeden verloor hij die positie.⁶⁴ De auteur vindt dat met de hervormingen de toestand niet is verbeterd, misschien zelfs verslechterd. Met de slechte toestand doelt hij echter niet alleen op de situatie binnen het werkhuis. Hij lijkt ook de samenleving te bekritisieren. Men diende zich netjes te gedragen (dit past heel goed in het civilisatie proces wat Elias constateert), want anders zou de ongecontroleerde en onbeschofte burger ook in armoede en ongenade vallen. Tom dient in dit verhaal als voorbeeld. Hij was voorheen een vooraanstaande man, een man van de kerkenraad (vestryman). Toen hij zich echter niet naar behoren gedroeg verloor hij die positie. Nu is hij een verkoper van vetkaarsen. Hij is in armoede geraakt, omdat hij zich heeft misdragen. Een gewone burger zou dit ook kunnen overkomen, en als er dan geen werk was zou alleen het werkhuis nog een

⁶¹ Ibid. 1.

⁶² Anoniem, *The workhouse cruelty, workhouses turn'd goals, and goalers executioners*, 1.

⁶³ Anoniem, *Workhouse wooing*, 1.

⁶⁴ Anoniem, *Workhouse wooing* (Londen 1835) 1.

optie zijn. Het is daarom van belang dat de burger zich goed gedraagt, want als men dan alsnog in armoede zou vervallen zou hulp ook verdiend geboden kunnen worden.

De ideeën van Foucault en Elias zijn op deze twee bronnen toe te passen. De macht waarover Foucault spreekt in zijn theorie, over de 'dominante blik', over het feit dat het beeld van de ander altijd wordt beïnvloed door een machtsrelatie of machtsverhouding tussen twee personen, is ook hier toe te passen. Deze dominante machten bepalen hoe de wereld in elkaar zit, in dit geval de wereld van de armenwet en het werkhuis. In deze bronnen zijn meerdere machtsposities waar te nemen. In eerste instantie is er de overheid die de macht heeft over het werkhuis en de wet. Dat deze macht in de praktijk niet volledig werd benut, was reden voor de auteur op commentaar te leveren. Hierdoor krijgt ook de auteur een enige vorm van macht. Macht om te protesteren tegen de bestaande gang van zaken. Door deze methode te handhaven bij het onderzoek naar de hervormingen in het werkhuis en de armenwet kunnen nieuwe ontdekkingen worden gedaan. Want waarom werd door de dominante macht, dus de overheid, voor het werkhuis gekozen? Een institutie waarin de mens zo slecht werd behandeld, als bron één geloofd moet worden. Toch werd het gezien als hulp voor de armen, hoewel deze eigenlijk niet beter af waren dan op straat. De arme in het werkhuis was niet langer vrij om te doen wat hij wilde, kon bestraft worden als het werk niet naar behoren werd gedaan, werk waarvoor hij wellicht niet geschikt was. Was een dak boven het hoofd, voedsel op het bord en verplichte arbeid in de negentiende eeuw een beeld van humane behandeling of slechts praktische noodzaak?

Elias schrijft over het civilisatieproces. Ook dit is terug te vinden in de bronnen, want waarom werd er geprotesteerd? De mens in het werkhuis werd slecht behandeld, maar dat was het niet langer acceptabel. Door verandering in de opvatting over humane behandeling (wat binnen het civilisatieproces past) storen meer mensen zich aan de bestaande wetgeving en het werkhuisstelsel. Er wordt dan ook opgeroepen tot verandering. In de tweede bron wordt opnieuw oproep gedaan tot verandering en wederom lijkt dit het gevolg te zijn dat binnen het civilisatieproces te plaatsen valt, maar ook komt hier het beschavingsoffensief naar de voorgrond. De mens dient zich naar behoren te gedragen. De norm van de samenleving is belangrijk, wie zich daar niet aan houdt past niet binnen de samenleving en dient zich of aan te passen of buiten de samenleving te houden.

De humane stroming is op dit vlak dus duidelijk terug te vinden. Dit omvat het omgaan met mensen, en de behandeling van mensen. Dat diende op een humane manier te gebeuren, waarin men respectvol en gewetensvol met elkaar omgaat. Deze gedachte speelt in de rijmen, en met deze gedachte proberen de auteurs op te roepen tot een betere situatie in de werkhuisen.

Anti-poor law movement

De publieke opinie uitte zich echter niet alleen in de media via rijmen en pamfletten. Er ontstond ook een draagvlak in de bevolking voor een daadwerkelijke beweging, namelijk *de anti-poor law movement*.

Deze anti-armenwet beweging ontstond na de invoering van de nieuwe armenwet. Waarom? Er waren toch hervormingen doorgevoerd om het systeem te verbeteren. Waarom zag deze beweging dan toch de noodzaak zich af te zetten tegen het systeem?

In de beweging kwamen verschillende groeperingen bij elkaar. Tories die tegen de centralisatie van de wet waren en radicalen die tegen de onmenselijkheid van de werkhuizen waren.⁶⁵ Daarnaast waren er ook industriële arbeiders die zich bij de beweging aansloten, zij waren bang hun baan kwijt te raken aan de goedkopere werkhuis arbeiders, en zelf ook in deze situatie terecht te komen.⁶⁶ Deze anti-armenwet groepen lieten duidelijk van zich horen. In heel het land ontstonden er opstanden die vaak gepaard gingen met geweld.⁶⁷ Naast de opstanden had de beweging nog andere tactieken tegen de nieuwe wet. Zo werd geprobeerd verkiezingen voor de nieuwe armenwet commissie tegen te houden. Zorgen dat mensen werden gekozen die eigenlijk tegen de wet waren. Als er dan toch een commissie was gekozen ondanks hun inspanningen, werden deze leden geïntimideerd zodat zij geen klerken kozen. Zonder deze klerken was het in de praktijk niet mogelijk om de wet uit te voeren. Als deze klerken toch werden gekozen ontlieden ook zij niet de dans. Met fysiek geweld werden zij tegengewerkt. De bewaking, politie en troepen, die werden gestuurd om de klerken te beschermen in het uitvoeren van de wet werden ook bevochten. De reden voor deze acties kan gevonden worden in de opvatting van de nieuwe armenwet. De anti-armenwet beweging vond het namelijk wreed, onchristelijk en dictatoriaal. Het was dan ook hun doel de klerken als onmenselijk af te beelden. Door deze actievoering werd het steeds moeilijker de nieuwe armenwet landelijk in te voeren. Dit vanwege het feit dat de leiding in vele regio's zich, na het horen van de verhalen, gingen verzetten tegen de komst van de wet.⁶⁸

Een belangrijk persoon in het debat over de armenwet was William Cobbett, pamflettist en tevens parlementariër van Oldham, die zich met zijn pamflet *Legacy to Labourers* aan de kant van de arbeider schaarde.⁶⁹ Hij schrijft aan premier Sir Robert Peel zijn ongenoegen over de nieuwe armenwet; “*Long before I was in parliament, I saw the deep-laid scheme gradually preparing for execution. When it was matured and brought before us, I opposed it with all my might. I did every*

⁶⁵ Bloy, <http://www.victorianweb.org/history/poorlaw/antipoor.html> (28 december 2013)

⁶⁶ Engländer, *Poverty and Poor Law Reform in Nineteenth-Century Britain, 1834-1914*, 16.

⁶⁷ Edsall, *The Anti-Poor Law Movement, 1834-44*, 27-31.

⁶⁸ Bloy, <http://www.victorianweb.org/history/poorlaw/antipoor.html> (29 december 2013)

⁶⁹ W. Cobbett, *Legacy to Labourers: Or, what is the Right which the Lords, Baronets, and Squires, Have to the Lands of England? In Six Letters, Addressed to the Working People of England. With a Dedication to Sir Robert Peel, Bart.* (Londen 1835).

thing That I could do to prevent it from being passed."⁷⁰ Cobbett wil weten waarom de wet werd aangepast, terwijl het naar zijns inziens goed functioneerde. Hij beschuldigde de premier ervan zijn eigen belang, en die van de andere rijke aristocratie, te beschermen. Met de komst van de nieuwe armenwet vielen de kosten namelijk minder zwaar op de rijken, want het werd moeilijker om armenhulp te ontvangen. Alleen door de nieuwe wet door te voeren kon het bezit van de rijken beschermd worden.⁷¹ De scheiding tussen arm en rijk werd hierdoor nog groter. En de situatie van de armen nog uitzichtlozer.

De anti-armenwet had in alle delen van de samenleving aanhangers, van arbeiders tot parlementariër. De beweging handelde vanuit een humane gedachte. De arme mocht niet behandeld worden zoals met de invoering van de nieuwe armenwet het geval zou worden. De manier waarop het de armen werd omgegaan was onmenselijk en niet respectvol. Dit druiste tegen de humane gedachte in. De protesten waren er dan ook op gericht om de hervormingen tegen te gaan, en het lot van de armen te verbeteren. Heb uw naaste lief zoals uzelf, is hier de hoofdgedachte.

⁷⁰ Cobbett, *Legacy to Labourers*, 7.

⁷¹ Ibid. 8-9.

Hoofdstuk 4

Veranderingen binnen het werkhuisstelsel. Humaan of toch niet?

Met de komst van de nieuwe armenwet werden er meerdere hervormingen doorgevoerd, maar wat waren de veranderingen in de praktijk? Wat betekenden deze veranderingen voor de arme mens? En wat betekenden werkhuisen voor kinderen? Hadden de hervormingen het gewenste effect? In de bron uit 1835 lijkt de auteur namelijk nog altijd om hervormingen te vragen terwijl de wet net een jaar was veranderd. Daarnaast geeft ook de anti-armenwet beweging aan dat er het een en ander te wensen overliet.

In deze vergelijking zullen de onderzochte veranderingen vooral betrekking hebben op wie er binnengelaten werd, de zorg voor de kinderen, het onderwijs en de medische zorg. En wat de gevolgen waren van de protesten van de anti-armenwet beweging.

Veranderingen

De veranderingen met de introductie van de nieuwe armenwet hadden, zoals in eerdere hoofdstukken is beschreven, vooral betrekking op administratieve verlichting en nationaal overzicht. Toch heeft het ook zeker gevolgen gehad voor de armen die geen andere mogelijkheid hadden dan hulp te vragen. Het werd moeilijker om *outdoor relief* te ontvangen, en ook voor het ontvangen van *indoor relief* kwamen nieuwe regels.

Kinderen

Volgens Sir James Kay-Shuttleworth konden kinderen het niet helpen als zij armenhulp nodig hadden. Kinderen in het werkhuis werden daarom niet veroordeeld op hun armoede, het was namelijk niet hun schuld, maar een ellendige staat waarin zij waren geboren. De overheid zag het dan ook als een plicht de kinderen op te voeden en voor te bereiden op de samenleving, zodat zij niet als volwassenen in het werkhuis terecht zouden komen. *“The care of their natural guardians is at an end, or is suspended for so considerable a period, that the children have claims on the board of Guardians, not for food and clothing merely, but for that moral sustenance which may enable them, at the earliest period, to maintain independence.”*⁷²

Dit was ten tijde van de oude armenwet niet anders geweest, maar nu werd er meer nadruk gelegd op het heropvoeden van de kinderen, wat betrekking lijkt te hebben op het beschavingsoffensief dat Elias beschrijft. Voorheen werd een (wees)kind in het systeem opgevangen, en wanneer het oud genoeg was om te werken moest het een leercontract (apprenticeship) volgen. Met de komst van de nieuwe wet, werd dit leercontract afgeschaft.

⁷² J. Kay-Shuttleworth, *The training of pauper children* (Londen 1839) A2.

Vanaf dat moment werden ze geschoold en heropgevoed om niet in de voetsporen van hun ouders te stappen. Toch bleek dit vaak averechts te werken en werden de kinderen zodra ze oud genoeg waren aan hun lot overgelaten, dit werd gedaan om kosten te besparen. Uiteindelijk zou hierdoor het kind in dezelfde neerwaartse spiraal terecht komen als diens ouders voorheen.⁷³

Toch zagen de kinderen het zelf vaak niet negatief in. Het werkhuis bood hen een toekomst van de straat af. Ze kregen een dak boven hun hoofd, een bed om in te slapen, eten op hun bord en onderwijs.⁷⁴

Onderwijs

Onderwijs bestond niet in de oude armenwet, alleen het leercontract. Onderwijs werd aangeboden vanaf het moment dat de nieuwe armenwet werd ingevoerd. Echter de omstandigheden waren slecht, de klassen overvol en de leraren ongeschikt. Kinderen van ouders die *outdoor relief* ontvingen, kregen geen mogelijkheid om naar de school te gaan.⁷⁵ Toch hoopten de hervormers met deze scholen de kinderen zo op te voeden en disciplineren (Foucault) dat het harde werkers werden die een bijdrage aan de samenleving konden leveren.⁷⁶ Het onderwijs stond bij de hervormers dan ook hoog op de lijst want *“education is to be regarded as one of the most important means of eradicating the germs of pauperism from the rising generation, and of securing in the minds and in the morals of the people the best protection for the institutions of society.”*⁷⁷

Het werkhuis schoolsysteem zelf diende daarnaast in eerste instantie ook als voorbeeld voor basisscholen in het land, maar door de slechte kwaliteit hier kwam uiteindelijk niets van terecht.⁷⁸

Medische zorg

Medische zorg tijdens de oude armenwet was niet heel goed geweest. Met de komst van de nieuwe armenwet werd het in eerste instantie echter nog slechter.⁷⁹ Het medisch personeel was niet adequaat en daar ondervond de arme de gevolgen van. De meeste werkhuisen waren niet of slecht uitgerust met een kraamafdeling en konden slechts hulp bieden in een ongeschikte ruimte.⁸⁰

⁷³ Kay-Shuttleworth, *The training of pauper children*, 7

⁷⁴ N. Goose, K. Honeyman, 118-120.

⁷⁵ Englander, *Poverty and Poor Law Reform in Nineteenth-Century Britain, 1834-1914*, 25-26.

⁷⁶ Duijvendak en Kooij, *Sociale geschiedenis*; 121.

⁷⁷ J. Kay-Shuttleworth, *The training of pauper children*, 4.

⁷⁸ K. Morgan, *The Birth of Industrial Britain: 1750-1850*, 155-156.

⁷⁹ J. Reinartz, L. Schwarz, *Medicine and the Workhouse* (Rochester 2013) 228-232.

⁸⁰ Reinartz, Schwarz, *Medicine and the Workhouse*, 233.

Toch is er in de loop van de negentiende eeuw, zo rond 1860, wel een verandering zichtbaar. De werkhuizen zorgden meer voor de zieke vrouwen en kinderen en ouderen, en ook kwamen er meer dokters naar werkhuizen. Toch bleef de medische zorg beperkt, dit had met name te maken met de kosten. Medische hulp hield namelijk in dat de zieke naast medische verzorging ook kleding en extra geld kon ontvangen.⁸¹

Vanaf de jaren 1880 werd de medische hulp in werkhuizen ook beschikbaar voor armen in de omgeving. Dit wordt gezien als het begin van de staat gefinancierde medische hulpverlening van Groot-Brittannië.⁸²

Gevolgen

De gevolgen van de hervormingen waren over het algemeen niet positief voor de armen. De armenwet veranderde omdat het voor de overheid beter uitkwam, de kosten werden gedrukt en de administratie werd verbeterd. Hier werd niet stilgestaan bij de gevolgen voor de armen. Echter, als de armen het werkhuis werden binnengelaten was er wel een positieve verandering zichtbaar. De scholing was verbeterd, evenals de medische voorziening. Toch hebben de hervormingen het de armen niet makkelijker gemaakt, *outdoor relief* kon men nauwelijks meer ontvangen en als men het werkhuis niet binnenkwam, zag de toekomst er erg somber uit.⁸³

Maar dat het in de praktijk moeilijker werd, en er door de overheid en instanties nauwelijks aan de arme gedacht werd, betekent niet dat de samenleving niet anders reageerde. In tegenstelling, met de introductie van de nieuwe armenwet kwam er de anti-armenwet beweging die ervoor wilde zorgen dat de armen goed en menselijk behandeld zouden worden.

Doordat het systeem in 1834 in de praktijk ook landelijk werd, verdwenen er veel lokale werkhuizen. De mensen uit deze werkhuizen konden verder nergens heen. De armenwet bereikte daarnaast minder mensen dan voorheen met hun hulp, dit doordat de indoor en outdoor relief eisen veranderden.

Op de lange termijn pakten de veranderingen wel gunstig uit voor ouderen, minder validen en invaliden. Dit komt simpelweg omdat de functie van het werkhuis langzaam maar zeker veranderde in die van een ziekenhuis of verzorgingstehuis. Dit gebeurde echter pas aan het einde van de negentiende eeuw en heeft de eerste generaties die met de nieuwe armenwet in aanraking kwamen niet geholpen, zij waren slechter af. De 'gezonde' arme, de arme die geen werk kon vinden en zichzelf (en zijn familie) niet kon onderhouden, zij kwamen in de veranderde situatie terecht waarin *outdoor relief* niet meer ontvangen kon worden, in het werkhuis de omstandigheden op

⁸¹ Higginbotham, *Life in a Victorian Workhouse*, 44.

⁸² Ibid. 45.

⁸³ Higginbotham <http://www.workhouses.org.uk/poorlaws/newpoorlaw.shtml#Outdoor> (7 januari 2014).

medisch en educatief niveau aan het verbeteren waren, maar de werk- en sociale omstandigheden verslechterden.

Conclusie

Het werkhuis en de armenwet kennen een erg lange geschiedenis, een bewerkelijke geschiedenis. Toch heeft het eeuwenlang armen bijgestaan. Of dit op een humane manier gebeurde, is daarbij wel de vraag.

De vraag of de veranderingen in het werkhuisstelsel en de armenwet uitgevoerd waren met een humane gedachte bleek erg omvangrijk. De armenwet en het werkhuis waren voor de hervormingen instanties geweest die de armen hulp boden. Waarom veranderde de armenwet? Deze verandering werd vanuit een praktisch opzicht uitgevoerd. De overheid achtte het noodzakelijk de zaken op orde te krijgen, de kosten te drukken en de administratie en daarmee de leiding onder controle te houden. Wat zorgde voor een verandering in de behandeling van armen? De toenemende armoede en de toenemende kosten waren redenen voor de verandering in de behandeling van armen. De *deserving* en *undeserving poor* werden bestempeld, en *outdoor relief* werd alleen gegeven aan mensen die niets meer konden doen. De gewone arme zou of in een werkhuis moeten werken, of verhongeren op straat. Past de ontwikkeling van werkhuisen in een humane stroming? De hervormingen van de overheid passen niet in een humaan denkbeeld. Zij handelden enkel uit eigenbelang en praktisch oogpunt op de economie. De samenleving (anti-armenwet beweging en publieke opinie) reageerde daarentegen vanuit een humanistisch oogpunt. Hier zijn ook de ideeën van Foucault en Elias toe te passen. Hun ideeën zijn wel degelijk terug te vinden in het werkhuisstelsel en de armenwet. Vooral de discipline van Foucault en het civiliseren van Elias spelen een belangrijke rol. Wat waren de veranderingen in de praktijk? Er kwam meer aandacht voor kinderen, ze werden opgevoed, gedisciplineerd en geschoold om zich in de samenleving te kunnen redden. Dit lijkt humanistisch, maar de kinderen werden enkel klaargestoomd om als goedkope arbeiders in de industrie te werken. De medische zorg werd vooral in de laatste kwart van de negentiende eeuw verbeterd.

De vraag of de veranderingen in het werkhuisstelsel en de armenwet uitgevoerd waren met een humane gedachte kan met één woord beantwoord worden: nee. De veranderingen waren niet uitgevoerd met een humane gedachte. Wel was er een humane gedachte actief in de samenleving. Tot dit antwoord is geconcludeerd, omdat de veranderingen vanuit de regering enkel vanuit praktisch en geld besparend oogpunt werden uitgevoerd. De arme werd gezien als een attribuut voor de industrie, niet als een mens. De nieuwe armenwet zorgde ervoor dat uit de armenzorg de menselijke maat werd gehaald, terwijl het de illusie gaf in een groeiend humaan milieu te zijn ontstaan. Hoewel de overheid pretendeerde humane intenties te hebben voor de hervormingen, betekenden de veranderingen in de praktijk enkel een methode om de arme bevolking arm, gedisciplineerd en onder controle te houden.

Dit onderzoek biedt de mogelijkheid voor een breder onderzoek naar de humane gedachte in de vorming van de nieuwe armenwet. Want hoewel in Engeland de overheid niet met een humane gedachte handelde, rijst de vraag hoe het zat met de rest van Europa. Hoeveel invloed heeft de humane gedachte daar uitgeoefend op de armenwetten en/of armenhulp? En hoe reageerde de bevolking in de rest van Europa?

Literatuurlijst

Primair

1. Anoniem, *The workhouse cruelty* (Londen 1720).
2. Anoniem, *The workhouse cruelty, workhouses turn'd goals, and goalers executioners* (Londen 1720).
3. Anoniem, *Workhouse wooing* (Londen 1835).
4. Cobbett, W., *Legacy to Labourers, Or what is the Right which the Lords, Baronets, and Squires, Have to the Lands of England? In Six Letters, Addressed to the Working People of England. With a Dedication to Sir Robert Peel, Bart.* (Londen 1835).
5. Kay-Shuttleworth, J. *The training of pauper children* (Londen 1839).

Secundair

1. Davies, T., *Renaissance* (New York 2008).
2. Driver, F., *Power and Pauperism: The Workhouse System, 1834-1884* (Cambridge 2004).
3. Duijvendak, M., en Kooij, P., *Sociale geschiedenis; theorie en thema's* (Assen 1992).
4. Edsall, N.C., *The Anti-Poor Law Movement, 1834-44* (Manchester 1971).
5. Englander, D., *Poverty and Poor Law Reform in Nineteenth-Century Britain, 1834-1914: From Chadwick to Booth* (Abingdon 2013).
6. Foucault, M., *Discipline and punish. The birth of the prison* (New York 1995 [1977]).
7. Goose, N., Honeyman, K., *Childhood and Child Labour in Industrial England: Diversity and Agency, 1750-1914* (Ashgate 2013).
8. Green, D.R., *Pauper Capital: London and the Poor Law, 1790-1870* (Ashgate 2010).
9. Higginbotham, P., *Life in a Victorian Workhouse; From 1834 to 1930* (Stroud 2013).
10. Jephcott, E., *Norbert Elias, The Civilizing Process; The History of Manners* (New York 1978).
11. May, T., *The Victorian Workhouse* (Risborough 2005).
12. Morgan, K., *The Birth of Industrial Britain: 1750-1850* (New York 2013).
13. Richardson R., *Dickens and the workhouse: Oliver Twist and the London Poor* (New York 2012).
14. Reinartz, J., Schwarz, L., *Medicine and the Workhouse* (Rochester 2013).
15. Yoran, H., *Between Utopia and Dystopia: Erasmus, Thomas More, and the Humanist Republic of Letters* (Plymouth 2010).

Artikel:

1. MacKinnon, M., 'Poor Law Policy, Unemployment, and Pauperism', *explorations in economic history* 23 (1986), 299-336.

Sites

1. Bloy, M., <http://www.victorianweb.org>
2. Higginbotham, P., <http://www.workhouses.org.uk>

Extra notitie:

1. Wiltvank, J.L., *Werken of sterven*, 3 november 2013.

De bronnenanalyse onder het kopje 'publieke opinie' is eerder gebruikt in het hierboven genoteerde bronnenessay voor ditzelfde vak. Hierdoor kan sommige informatie overeenkomst vertonen. De informatie is echter herzien en opnieuw toegepast in dit essay.